

служит лучшему сохранению их в памяти, помогает восстановлению навыка, глубокому пониманию грамматических форм.

Естественная речь осуществляется в конкретной обстановке - ситуации общения, а коммуникативность предлагает такую организацию материала, которая отражала бы специфику функционирования отобранного языкового материала в жизненных ситуациях, имитируя реальное общение. Типы высказываний вызываются определёнными ситуациями, которые определяются местом, участниками диалога, целого высказывания.

Для того, чтобы построить фразу на родном языке, первоклассник должен, прежде всего, ориентироваться в ситуации, оценить то, что он хочет сказать с позиций человека, язык которого изучает и то же содержание представлено в каждом языке своими собственными формальными средствами, которые, составляя предмет изучения, во многом обусловлены ситуацией. Характер ситуации (места ношения собеседников, предмет речи, вид, тип и форма речи и т.п.) оказывает влияние на выбор и функционирование языковых единиц, на развитие языковой способности.

Общими сферами общения, являющимися стимулом к речевой деятельности у первоклассников, выступают школа, класс, улица, транспорт, игры, семья и т.п. И уже во втором классе целесообразно параллельно с обучением диалогической речи переходить к развитию навыков монологической речи устной, но и в письменной форме; обучению письму с элементами продуцирования собственного высказывания уже на материале диалогов и бесед начальных коммуникативных ситуаций.

Обучение осетинскому языку в не говорящих группах делится на начальный (от «нуля») этап обучения, который строится на материале общелитературного языка повседневного употребления, обслуживающего социально бытовую сферу общения, с переходом впоследствии к развитию речевых умений и навыков на материале функционального стиля общенаучного языка. Он должен обладать значительной протяжённостью (1-5 кл.), чтобы мог представлять собой относительно законченный цикл обучения; (6-9 кл.) и продвинутый этап обучения (10-11 кл.).

Урок родного языка в группах детей, не владеющих им, должен быть комплексным, сбор языкового материала проводится с учетом двух факторов: зачем и для чего, и языковой материал никак не даваться просто «впрок» или для удобств

отработки навыков и иных несущественных факторов. Учителю необходимо помнить, что каждая языковая единица, каждый приобретенный учеником навык должен найти применение в последующей работе над языком, и что неправильная речь изучающего неродной язык может объясняться не только чисто языковыми, но и культурными факторами, т.е. расхождением в повседневном.

Существующая методика обучения осетинскому языку детей, не владеющих им, дискредитирует саму идею, отбивает желание изучать его; более уместно, на наш взгляд, опытное обучение без отметок, по системе «зачет - незачет». К тому же, сегодняшняя программа и учебники не соответствуют конечной цели – обучению другому языку как средству общения. Считаю обязательным деление детей в группе не владеющих им на две подгруппы: это – осетины, не говорящие на родном языке, но находящиеся в языковой среде, и дети, для которых осетинский язык - второй, неродной. Но на практике это оказалось невозможным из-за сетки часов, единственное что остаётся - всю работу перенести в класс.

Мы должны также всячески поддерживать поощрять и оказывать помощь в изучении местного языка представителями других национальностей. Владикавказ – город многонациональный. Русскоязычное население, проживающее в нем, не всегда убеждено в необходимости владения осетинским языком, хотя бы в ограниченном объеме, но если бы оно и захотело овладеть им, то не нашло бы соответствующих словарей, учебников, методических пособий и т.д.

В республике до сих пор нет специального отдела перевода с русского на осетинский язык вывесок, трафаретов, стендов, товаров народного потребления и т.д. Открытие редакцией газеты «Северная Осетия» рубрики по изучению осетинского языка можно было только приветствовать, тем более, что подобное уже практиковалось доц. Н.К. Багаевым в 1941 году: им было опубликовано 6 уроков в те далекие довоенные времена.

Но и этот современный газетный курс обучения осетинскому языку опять-таки не отвечает конечной цели – овладеть и владеть языком. Надо самой языковой политикой создавать предпосылки для повышения социального престижа осетинского языка, создавать возможность сближения, поощрения и помощи в его изучении.

Наталія Бородіна

Духовність як фактор розвитку мовної особистості

У статті розглядаються шляхи підвищення духовності як фактора розвитку мовної

особистості студентів-філологів у процесі фахової підготовки. До важливих чинників розвитку духовного світу майбутніх учителів-словесників віднесено рідну мову як основу навчального процесу, зміст фахових дисциплін філологічного профілю, систему позакласної роботи зі спеціальності, ціннісні орієнтації учасників навчально-виховного процесу тощо, застосування активних методів навчання і виховання та ін.

The article deals with the inner world as the factor of development the language personality of students - philologists' spirituality during the process of teaching. The author emphasizes such factors of the students' inner world development as native language that is a basis of education process, sense of the educational discipline, cultural wealth of the students etc., usage of active means of teaching and education etc.

На сьогодні загальноосвітня школа потребує нових підходів до навчання української мови, а отже й до фахової підготовки студентів-філологів. Зруйнування національної освіти, системи національного виховання, виробленої нашим народом упродовж століть, асиміляція української культури внаслідок русифікаторської політики призвели до втрати рідної мови цілими поколіннями українців. Одним із осередків гуманізації нашого суспільства, розвитку його духовності мають бути вищі навчальні заклади класичного типу, в яких студент визнається як особистість і найвища цінність суспільства. Водночас у процесі фахової підготовки на філологічних факультетах на перший план виступає мовна особистість студента-філолога – людини, яка вільно й легко висловлюється з різноманітних фахових питань, виявляє високий рівень культури професійного спілкування, дбає про якість свого мовлення та його вдосконалення [3, с. 80].

Проблемам формування мовної особистості, розвитку професійного мовлення студентів-філологів, збагачення його фаховою лексикою, добору системи комунікативних вправ і завдань присвятили свої праці О.Горошкіна, С.Караман, А.Нікітіна, Л.Рускуліс, М.Пентилюк та інші вчені.

На формування й розвиток мовної особистості студентів-філологів впливає багато факторів, зокрема шкільна освіта, загальний інтелектуальний розвиток, зміст і характер навчальних дисциплін, мовленнєве середовище тощо. До таких факторів відносимо й духовність і рівень її сформованості в структурі особистості майбутнього вчителя. Тому *метою* статті було розглянути духовність як фактор розвитку мовної особистості студентів-філологів у процесі навчання й виховання у вищому освітньому закладі філологічного профілю.

Мовною особистістю є такий комунікант, носій мови, який володіє мовною, мовленнєвою, прагматичною компетенціями, реалізує їх у процесі спілкування. Сучасні вчені досліджують різні рівні у структурі мовної особистості: Ю. Караулов виділяє вербально-семантичний, тезаурусний та мотиваційно-прагматичний; О. Тарасова розглядає рівень мікроконтексту і метаконтексту тощо. Виходячи з цього, досить логічним постає віднесення духовних якостей особистості до прагматичного рівня мовної особистості, тобто дискурсивної компетентності – системи правил, навичок і вмій спілкування,

зумовлених процесами соціалізації та інкультурації [4, с. 445].

Формування мовної особистості, як зазначає М. Пентилюк, - складний і багатогранний процес. Він передбачає участь людини у спілкуванні - каналі й зв'язку з іншими людьми. Основний спосіб задоволення особистих потреб у спілкуванні – мовлення. Саме тому його називають мовленнєвим спілкуванням [3, с. 81]. Студент як мовна особистість повинен оволодіти професійним мовленнєвим спілкуванням, тобто комунікативною діяльністю, оскільки це мотивований живий процес взаємодії між співрозмовниками, спрямований на реалізацію конкретної фахової цільової настанови, проходить на основі зворотного зв'язку в конкретних видах мовленнєвої діяльності.

На жаль, сьогодні спостерігається тенденція байдужості студентів до розвитку свого духовного світу, вони без великого бажання беруть участь у виховних заходах, екскурсіях, не відчують потреби у відвідуванні театрів і музеїв тощо. Як наслідок, шкала духовних цінностей студентів продовжує різко падати. Разом з тим соціальна реальність, загострення соціально-економічних, національних і політичних суперечностей різко змінюють механізм людських відносин, нівелюють пріоритет моральних цінностей, підносять споживацькі настрої. Нині в Україні спостерігається зниження загального рівня духовної культури нації, сфери духовного виробництва та його результатів (науки, виховання, філософії, мистецтва тощо), що призводить до переваги матеріальних цінностей над духовними, моральними, інтелектуальними.

Формування духовного світу студентів-філологів, духовності як провідної якості особистості повинно бути одним із найголовніших завдань, що повинна розв'язати сучасна вища школа. Особистість – це суспільна сутність людини, що сформувалася в певній системі відносин. З іншого боку, особистість – це і конкретна людина як представник певної соціальної спільноти, яка займається певною діяльністю, усвідомлює своє ставлення до навколишнього середовища і має свої індивідуальні особливості. Саме особистість студента (її ціннісні орієнтації, інтереси, духовні потреби, ідеали) є центральним фактором у навчально-виховному процесі вищої школи.

Як відомо, “духовність – це індивідуальна вираженість у системі мотивів особистості двох

фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання й соціальної потреби жити, діяти “для інших”. Під духовністю переважно розуміють першу із цих потреб, під душевністю – другу. Душевність характеризується добрим ставленням особи до людей, які її оточують, увагою, готовністю прийти на допомогу, розділити радість і горе. З категорією ж духовності співвідноситься потреба пізнання світу, себе, смислу і призначення свого життя. Людина духовна в тій мірі, в якій вона замислюється над цими питаннями і прагне дістати на них відповідь” [2, с. 106]. Втрата духовності рівнозначна втраті людяності. Формування духовних потреб особистості є найголовнішим завданням виховання у вищих навчальних закладах класичного типу. Розкриваючи шляхи розвитку духовності студентів-філологів на заняттях із фахових дисциплін і характер її впливу на формування мовної особистості майбутніх учителів-словесників ми спиратимемося на широке розуміння цього поняття в обох його значеннях.

Процес формування духовного світу мовної особистості – багатофакторний, він залежить від групи об’єктивних і суб’єктивних факторів. До об’єктивних можна віднести соціально-історичні особливості, культурні традиції країни, наявну в ній систему освіти, до суб’єктивних – особистісні якості викладачів, рівень їхньої педагогічної майстерності, психологічні особливості й ціннісні орієнтації учасників виховного процесу. Як бачимо, обидві групи факторів є визначальними у розвитку духовного світу студентів, і мають обов’язково розвиватися і враховуватися під час організації навчально-виховного процесу.

Важливе значення мають психологічні основи розвитку духовних якостей мовної особистості, передусім засобами мови. Їх дослідження знаходимо в роботах таких психологів, як Л. Гальперін, І. Зимня, Л. Столяренко, С. Рубінштейн та ін. Теоретичні знання про духовні цінності, отримані у вищій школі, але не підкріплені безпосереднім сприйняттям, діють, як правило, на розум, але не завжди торкаються почуттів і, таким чином, недостатньо формують емоційну сферу мовної особистості у процесі спілкування. С. Рубінштейн слушно наголошував, що її значущість у духовному становленні особистості викликана тим, що значне місце в житті людини посідають саме емоції, що зумовлені діяльністю, оскільки вона дає той чи інший - позитивний, або негативний результат. Відмінні від елементарного фізичного задоволення або незадоволення, почуття задоволення або незадоволення з усіма їх різновидами й відтінками пов’язані насамперед із ходом і результатом мовленнєвої діяльності студента. Вони залежать, таким чином, від того, наскільки успішним є студент у спілкуванні, в навчальній діяльності, наскільки реалізованими є його особистісні мотиви й цілі, пізнавальний і

творчий потенціал тощо.

Слід зазначити, що великий вплив на формування духовного світу мовної особистості студента-філолога криється в дисциплінах психолого-педагогічного й філологічного циклів, у процесі вивчення яких формуються світогляд та ціннісні орієнтації студентів, застосування яких є вкрай важливим для успішного спілкування у професійній сфері. Одразу зауважимо, що зміст навчального предмета стає інструментом виховання лише тоді, коли на основі міцних знань він трансформується у свідомість, світогляд студентів шляхом цілісного сприйняття знань. Використання змісту навчальних дисциплін як засобу духовного виховання студентів-філологів завжди привертало увагу науковців, методистів, викладачів-практиків. Ці питання були, є й будуть об’єктом наукових досліджень. Чільне місце серед них посідають педагогічний та мовленнєвий аспекти, особистісно-орієнтований підходи до розвитку духовності студентів на заняттях із фахових дисциплін.

У формуванні духовного світу мовної особистості, розвитку її духовних і моральних якостей ключову роль відіграє рідна мова. Поняття рідної мови сьогодні широко використовується науками антропоцентричного напрямку (педагогікою, психологією, лінгводидактикою, соціолінгвістикою, психолінгвістикою та ін.). Воно має багато визначень (материнська мова, перша мова), що певною мірою взаємодоповнюються. Погоджуємося з думкою тих учених (М. Пентилюк, Й. Сележан та ін.), хто рідною вважає мову нації, мову предків, що пов’язує людину з її народом, його минулим, сучасним і майбутнім, духовними надбаннями й культурою свого етносу.

Поняття “рідна мова” розуміється ширше, ніж просто засіб комунікації. Багато хто з лінгвістів і психолінгвістів вважають, що рідною є та мова, якою дитина вимовила перші слова, навчилася говорити. Зазвичай рідна мова засвоюється в сім’ї, є мовою батьків, однак специфічні історичні умови, в яких наш народ жив століттями, й ті чинники, що породили національний нігілізм, байдужість до мови й культури свого народу, спричинили ситуацію, коли значна частина українців не володіє рідною мовою, не шанує її, не відчуває потреб у розвитку й збереженні української мови.

Спілкування рідною мовою вимагає не тільки досконалих мовних знань, але й уміння нею користуватися. Водночас мистецтво спілкування – це знання правил мовної етики, вміння донести всі відтінки думки до слухача або читача. Основа формування мовної особистості студентів – розвиток індивідуальних якостей мовотворчості, забезпечення вільного самовираження особистості, багатий духовний світ. Ставлення до рідної мови, народу, країни є яскравим свідченням національної свідомості й рівня культури,

цивілізованості людини.

Щоб уникнути повної денаціоналізації, не втратити духовний зв'язок з рідною нацією майбутні вчителі української мови мають бездоганно володіти українською мовою як найголовнішим засобом зв'язку зі своїм народом, його культурою, звичаями, традиціями, мистецтвом, літературою. Важливу роль у цьому відіграють дисципліни фахового циклу, зокрема “Сучасна українська літературна мова”, “Історія української літератури”, “Педагогіка”, “Шкільний курс української мови й літератури та методика їх навчання”, “Культура мовлення” тощо. Саме вони повинні прищепити студентам-філологам повагу й любов до рідної мови, прагнення її зберегти й удосконалювати, які вони надалі передаватимуть своїм учням; формувати духовний світ студентів, їхні загальнолюдські ціннісні, світоглядні уявлення шляхом залучення через мову до культурних надбань рідного народу й людства. Відродження генетичної пам'яті народу починається з вивчення рідної мови, тому майбутні вчителі-словесники мають усвідомити, що рідна мова – це те духовне багатство, яке треба розвивати й примножувати повсякчасно. Вивчаючи рідну мову, студент повинен пам'ятати, що рівень розвитку рідної мови відображає рівень духовного розвитку нації: словник – це те, що нація знає про світ, а граматику – це те, як вона про цей світ говорить. Тому надзвичайно великі виховні можливості має мовний матеріал, що застосовується на заняттях із філологічних дисциплін: тексти вправ, завдань, диктантів, літературних творів тощо.

Кульмінацією фахової підготовки майбутнього вчителя-словесника є педагогічна практика. Активна педагогічна діяльність по своїй суті є високодуховною мовленнєвою діяльністю, під час якої студенти повинні намагатися якомога більше донести до розуму й серця учнів інформації про рідну мову, її красу й багатство, навчити їх мистецтву володіння рідною мовою. Педагогічна практика надає можливість реалізувати набуті в університеті вміння й навички педагогічного спілкування під час проведення уроків, позакласних заходів, бесід з учнями та їх батьками тощо.

Мовна культура студента-філолога – це дзеркало його духовної культури. Допомогти учням розкрити себе, відкрити світ і знайти своє місце в ньому – одне із завдань майбутніх учителів-словесників. Реалізація його значною мірою залежить від його володіння словом – від розвитку мовної та мовленнєвої компетенцій, вміння організувати професійно-педагогічну комунікацію як “систему безпосередніх або опосередкованих зв'язків, взаємодій педагога, що реалізуються за допомогою вербальних і невербальних засобів, засобів комп'ютерної комунікації з метою самообміну інформацією, моделювання й управління процесом комунікації, регулювання педагогічних відносин” [1, с. 8].

Сучасний педагог повинен бути особистістю, втіленням національної духовності як частки загальнолюдської етики й моралі, людиною широкого кругозору й глибоких фахових знань. Згідно із Державним стандартом загальної середньої освіти основною метою навчання української мови в загальноосвітній школі є формування особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно, комунікативно виправдано користуватися мовними засобами у різних формах, сферах і жанрах мовлення. Саме це й мотивує для викладачів вищих навчальних закладів педагогічного профілю необхідність застосовувати діяльнісні, активні форми навчання студентів, щоб забезпечити їх належну підготовку до втілення Державного стандарту в життя, у практику педагогічної діяльності. Сьогодні надзвичайно важливим є посилення комунікативного аспекту у вивченні української мови, що передбачає зосередження уваги вчителів-мовників передусім на розвиткові комунікативної компетенції учнів, навколо якої об'єднуються всі знання й уміння і стають “константами діяльності суб'єкта як неповторної мовної індивідуальності, для якої властиве багатство словника, різноманітність граматичних конструкцій, художня виразність, логічна стрункність” [6, с. 146].

Практика спостереження за навчально-виховним процесом у вищій школі засвідчує: далеко не всі викладачі приділяють достатню увагу культурі мовлення студентів-філологів, зокрема й уживанню ними етикетних формул. Якщо така робота й ведеться, то мовленнєвий етикет розглядається переважно як зовнішня форма спілкування без урахування його внутрішнього наповнення (адресат, адресант, ситуація спілкування тощо). Змінити ситуацію можна шляхом застосування ситуативних комунікативних вправ і завдань, спрямованих на вдосконалення культури мовлення майбутніх учителів-словесників:

1) Ознайомтеся з відеозаписом уроку української мови. Проаналізуйте мовлення вчителя-словесника. Які формули етикету він застосовував? Визначте стиль спілкування вчителя з учнями. Розробіть рекомендації вчителю щодо вдосконалення культури його професійного мовлення.

2) У чому полягає специфіка фахового мовлення вчителя української мови? Назвіть основні ситуації педагогічного спілкування і коротко схарактеризуйте їх.

3) Розробіть індивідуальну бесіду вчителя української мови з батьками невстигаючого учня, намагаючись уживаючи педагогічну лексику. Чи є необхідним уживання фахової лексики під час бесід з батьками? Аргументуйте свою думку.

4) Розробіть фрагмент уроку української мови, на якому ви застосовуєте метод лекції для пояснення нового матеріалу.

5) Як впливає ситуація спілкування на мовлення та його культуру. Прослідкуйте за мовленням одного з ваших однокурсників на заняттях і на перерві. В якій із цих комунікативних ситуацій мовлення студента є більш правильним, насиченим етикетними формулами? Чим це можна пояснити? Розробіть пам'ятку для однокурсників про дотримання культури професійного спілкування.

5) Яку структуру має поняття “ситуація спілкування”. Представте її схемою родо-видових відношень понять. Наскільки мовлення вчителя залежить від ситуації спілкування? Доведіть свою думку.

Наведені завдання поглиблюватимуть у майбутніх учителів-словесників знання про особливості педагогічного спілкування, формуватимуть уміння проводити спостереження за власним і чужим педагогічним мовленням, удосконалюватимуть навички аналізу професійного мовлення, його контролю й самоконтролю, сприятимуть підвищенню культури професійного мовлення студентів-філологів.

Виховні методи формування духовності студентів реалізуються у процесі педагогічного спілкування, під час застосування активних методів навчання (семінарів-дискусій, ролевих ігор, ситуативних комунікативних вправ, комунікативних тренінгів, проблемного, особистісно-зорієнтованого навчання тощо), що спонукають майбутніх учителів до виявлення себе в колективній діяльності, вчать приймати власні рішення, виявляти свою життєву й світоглядну позицію.

Безсумнівно, велику роль у розвитку духовності відіграє також особистість викладача, куратора академічної групи, педагогічна майстерність усього педагогічного колективу, знання ним психології студентів. Впливаючи на студента власним авторитетом, викладач повинен бути зразком мовленнєвої культури та етики. Педагогічна етика передбачає передусім особистісне спілкування, що виявляється у підтримці студента, співчутті, щирості, утвердженні людської гідності, довіри.

Особливо великий потенціал духовного становлення майбутніх учителів криється в позанавчальній діяльності, зокрема в їхній діяльності у складі різноманітних гуртків, дискусійних клубів, студентських творчих і методичних об'єднань, волонтерських організацій тощо. Специфікою цієї діяльності є те, що вона має необмежені можливості для врахування різноманітних інтересів студентів і забезпечує сприятливі умови для диференціації роботи з формування духовності, врахування

особистісного підходу до кожного студента.

Отже, у формуванні мовної особистості студента-філолога важливу роль відіграє багатство його духовного світу, що виявляється в таких чинниках:

- студент як мовна особистість повинен оволодіти професійним мовленнєвим спілкуванням, тобто комунікативною діяльністю;

- рідна мова є засобом спілкування мовної особистості, основою духовного виховання майбутніх учителів української мови і джерелом національних інтересів, прагнень, системи морально-етичних поглядів української нації;

- запровадження активних методів навчання і виховання сприятиме самореалізації й гармонізації мовної особистості студента, розкриттю ним творчого мовленнєвого потенціалу;

- посилення уваги до участі студентів у виховній роботі, зокрема залучення їх до роботи студентських об'єднань, гуртків, волонтерських організацій тощо забезпечить розширення сфери реалізації комунікативних умінь і навичок майбутніх учителів-словесників.

Визначене і є основою для подальших дій і досліджень у напрямі підвищення рівня професійного мовлення студентської молоді з метою формування сучасного та майбутнього генотипу вчителів загальноосвітніх шкіл.

Таким чином, підвищення духовності на заняттях із фахових дисциплін, у позанавчальній діяльності, класична освіта в цілому виконують функції ефективного педагогічного засобу формування мовної особистості студента-філолога, підвищення культури його фахового мовлення. Вони володіють практично невичерпними можливостями для визначення напрямів і змісту навчально-виховної, пошуково-дослідницької роботи з урахуванням інтересів студентів, їхніх нахилів і здібностей, залучають майбутніх учителів до активного спілкування, мовленнєвого самовдосконалення й розвитку, являючи собою цілюще джерело духовності.

1. *Бацевич Ф.С.* Основи комунікативної лінгвістики / Ф.С.Бацевич. – К., 2004. – 344 с.
2. *Гончаренко С.* Український педагогічний словник / С.Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
3. *Пентиліук М.І.* Мовна особистість учня в перспекції мовленнєвого спілкування // Пентиліук М.І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики: збірник статей / М.І.Пентиліук. – К.: Ленвіт, 2011. – 256 с.
4. *Селіванова О.О.* Лінгвістична енциклопедія / О.О.Селіванова. – Полтава: Довкілля-К., 2010. – 844 с.
5. *Стахів М.* Український комунікативний етикет: Навч.-метод. посіб / М.Стахів. – К.: Знання, 2008. – 245 с.
6. *Ятченко В.Ф.* Історія духовної культури українського етносу / В.Ф.Ятченко. – К.: Міленіум, 2004. – 148 с.